

خطوطی عمده در تربیت دختران نوجوان

دکتر علی قائمی

مقدّر او^۱ این مقصد در سایه بهره‌گیری از زمینه‌های موجود فرد، فراهم‌سازی شرایط برای ایجاد آمادگی در او، جلب همکاری و همراهی او و اعمال شیوه‌های مختلف تربیتی به وسیله مربی درباره او، قابل دست‌یابی است. اصل تربیت امری ضروری برای آدمی است، به خاطر حیات فردی و اجتماعی او،

مقدمه: ضرورت تربیت

تربیت از دیدی عبارت است از تلاش در جهت کشف ذخائر وجودی، شکوفایی استعدادها و رساندن فرد به کمال مطلوب و

حضرت سیدالشهدا، در مورد راز عدم بیعت خود با یزید فرمود: خدا و رسول او، و دامنی که در آن پرورده شدم قبول این ذلت را پذیرا نیستند.

تربیت و جنسیت

از ویژگی‌های نظام تربیتی اسلام دو جنسی بودن آن است. اسلام آیینی کامل و مترقی است. تعالیم آن حکیمانه^۴ و برخوردار از ظرافت و تعمق است. مردان و زنان را از نظر آفرینش انسانی هم سان و از نظر وظایف و مسئولیت‌ها متفاوت می‌شناسد و در نتیجه، تربیت این دورا نیز متفاوت طراحی کرده است.

این تفاوت‌گذاری لاقبل به علت سه دسته از تفاوت‌های زیستی و جسمانی، عاطفی و احساسی، تعهدات و مسئولیت‌های زندگی است. ساختار وجودی مرد و زن در جنبه بیرون و درون متفاوت است. زنان از عواطف و احساسات رقیق‌تری برخوردارند^۵ و شرایط وجودی آنان به گونه‌ای است که عهده‌داری کارها و مشاغل سنگین نه برای او میسر است و نه برای ادامه زندگی و سلامت و نشاط او به مصلحت.^۸

و بدین سان آن تربیتی ارزنده و در خور اعتناست که این تفاوت‌ها را مدنظر داشته، برنامه‌ریزی‌های آن با تأکید بر این مصلحت‌ها باشد و مراجعه به آثار و اسناد اسلامی مان حکایت از آن دارند که اسلام این جنبه‌ها را مورد رعایت قرار داده است، و این خود نشانه‌ای از جامعیت و شمول و حکیمانه بودن تعالیم آن است.

متعهد و مکلف بودن انسان، بهره‌گیری مناسب و معقول از آزادی و اختیار و حسن انجام وظیفه و مسئولیت، که زندگی انسان در دیدی کلی از نظر اسلام یک وظیفه است.^۲

تربیت از نظر ما امری مشترک برای پسران و دختران، و وظیفه‌ای همگانی برای کودک و نوجوان، جوان و سالمند است و برای هر کدام به مقتضای سن، جنس، رشد، تفاوت‌ها، نیاز جامعه، شرایط منطقه، مذهب و در نهایت وضعیت عصر و زمان صورت می‌گیرد.^۳

ضرورت‌های پیش‌تر

در عین حال تربیت را برای گروه دختران ضروری‌تر از پسران می‌دانیم، بدان علت که دختران در آینده‌ای نه چندان دور، همسران و مادران‌اند، و مادر در ارزش‌گذاری نقش‌ها، پدر جامعه است و یتیم واقعی آن‌کس است که از مادری شایسته و متعهد محروم باشد.

نارسایی و کمبود اساسی هر جامعه را باید در نارسایی و فقدان مادران پرورش یافته و آگاه به تکالیف و مسئولیت‌ها بدانیم. زیرا آنان پرورش دهنده نسل، سامان‌بخش حیات در حال رشد و سازنده و به عمل آورنده نسل‌اند. طبیعی است که برای حسن اجرای وظیفه‌ای که بر عهده خواهند گرفت باید ساخته و پرورده شوند. بدون اعطای خط و راه و ابزار به انسانی مسئول، خطاست که از او توقعی رود یا از او چیزی خواسته شود که برای آن ساخته نشده است.

اهمیت این نقش در اسلام تا بدان حد است که بهشت زیر قدم مادران ذکر شده^۴ و آزادگی و آزاد مردی بزرگانی چون حرّ ریاحی (شهید تائب عاشورا) به مادرش نسبت داده شده،^۵ یا

علوم روز و تفاوت جنسیت

بر خلاف دعوی آنها که از روی احساسات و بدون سنجش و ارزیابی سخن می‌گویند، علوم متعددی وجود دارند که بحث از تفاوت مرد و زن دارند،^۹ ضمن آن که نقاط تشابه نیز در آنها فراوان است.^{۱۰} از آن دانش‌ها، نمونه‌ها و مواردی را می‌توان متذکر شد که اهم آنها بدین قرارند:

- علم ژنتیک که در پی کشف علل و فرایندهای ایجاد تفاوت‌ها از طریق نطفه و زندهاست.^{۱۱}

- علم غده‌شناسی که در خط بررسی شرایط و آثار غدد درون‌ریز و برون‌ریز و کلاً سیستم غده‌ای است.

- علم روان‌شناسی شخصیت که در خط بررسی ابعاد شخصیت، صفات و خصایص آن در انسان‌هاست.

- علم جامعه‌شناسی که در خط بررسی گروه‌ها، آثار و حالات، حرکات و مواضع

اجتماعی است و در این باره زن و مرد را نیز زیر نظر و مورد بررسی دارد.

- علم جرم‌شناسی که سخن از کیفیت و نوع جرائم و توزیع آن بین زنان و مردان دارد و نشان می‌دهد چه جرائمی رنگ مردانه، یا زنانه دارند.^{۱۲}

- علم حقوق که بحث از بده و بستان دارد و در آن از حق و تکلیف و پاداش و کیفر سخن می‌گوید و نوع و کیفیت آن را در مردان و زنان مورد عنایت قرار می‌دهد.^{۱۳}

- و علم مربوط به مذهب و الهیات که سخن از تکلیف و مسئولیت و تعهدات انسانی در برابر خدا دارد و تفاوت‌هایی را در این عرصه برای مرد و زن عرضه می‌کند.^{۱۴}

این مجموعه و موارد دیگری که از آنها سخن گفتیم حکایت از الزامات در تفاوت‌های تربیتی بین مردان و زنان و پسران و دختران دارند که اسلام آن را در طراحی تربیتی و ارشادات و هدایت‌های خود مدّ نظر داشته

است.

ویژگی های تربیتی دختران

اسلام برای تربیت دختران دو نکته عمده را مدنظر دارد:

۱- توجه به این مسئله که همه جنبه های مربوط به تربیت، ادب و اخلاق آنان رنگ زمانه داشته باشد. این امر در پرورش جسم، ذهن، عاطفه و روان او باید مدنظر باشد، هم چنان که در تربیت مذهبی، اخلاقی، هنری و نیز در عرصه سیاست، اشتغال، روابط اخلاقی، اجتماعی، پوشش و عفاف آنها مدنظر است.

۲- به تربیت عاطفی دختران عنایت بیش تری شده است، به ویژه در آنچه به حریم انس، مهر و صفا، درجه تحمل، خشم و ترس، عشق و محبت و حتی کینه و حسادت آنان مربوط می شود، که هر کدام به نحوی در سرنوشت آنها و نسل ایشان مؤثر است.

در همه حال سعی بر این است که دختر را از نارسایی ها و کمبودهای عاطفی دور و برکنار داریم و بکوشیم غرور او را زنده نگه داریم^{۱۵} که آن عاملی برای صیانت دختران از آسیب ها و عوارض اجتماعی است. برای ما در تربیت، این یک اصل است که دختران ما از زن بودن خود راضی و خشنود باشند و این آرزو در آنان رشد نکند که ای کاش من مردی بودم!! اگرچه روش غلط تربیتی والدین گاهی آنان را به این موضع می کشاند.^{۱۶}

نفوذهای تربیتی

شک نیست که دختران ما همانند پسران، با اندکی تفاوت، در خانه پرورش می یابند و بخش اعظم دستاوردهای خود را از خانه تحصیل

می کنند، ولی به این نکته باید عنایت داشت که عوامل دیگری نیز در امر سازندگی، یا ویرانی حیات آنان نقش اساسی دارند مثل:

- مدرسه و کارگزاران آن از مدیر و معلم و مسئول تربیتی و ناظم و دفتردار و حتی مستخدم آن ...

- معاشران و افراد همدم دختران چه در مدرسه و چه در بیرون و چه در محیط خویشاوندی آنان.

- اجتماع و مردمی که در بیرون خانواده اند و ما با آنان برخورد داریم و آمد و شد و روابطشان

را شاهدیم.

- وسایل ارتباط جمعی از جمله رادیو، تلویزیون، سینما، نوارها و کاست‌ها، اینترنت و...

- کتب و مطبوعات، چه در قالب محتوای درسی و چه در خلاف آن، یا کتب و مطبوعات آزاد و غیر رسمی.

- دستگاه‌های تبلیغی از مسجد و محراب و منبر، جلسات و ارشادات، پوسترها و...

- مسئولان و رهبران فکری و اجرایی جامعه که نیک و بدشان سبب اتخاذ مواضع ویژه‌ای است.^{۱۷}

- و جریان‌ات تاریخی، تحولات طبیعی، عبرت‌ها، عوامل و شرایط انگیزه‌ساز و بیدار کننده و شرایط و عوامل غیرانسانی چون غذا، دوا، مواد اعتیادآور و...

نفی نخواهد داد، و بدین‌سان شرایط برای دعوت او فراهم است:

- باید او را دعوت کرد که به سازندگی جسمی و فراهم‌سازی شرایط رشد از خود مایه‌ای بگذارد.

- برای رشد و پرورش ذهن خود اقدامی کند و موجبات تفکر، تعقل، دقت، رشد قدرت حفظ خود و... بکوشد.

- در بعد عواطف ترس، محبت، عشق و... خود را تعدیل و معقول و جهت‌دار کند.

- در جنبه روان به رشد و پرورش ابعاد آن پرداخته، برای تقویت اراده، رشد بصیرت و ادراک خود تلاشی بروز دهد.

- و هم در سامان‌دهی جنبه‌های عالی رشد از آزادی‌خواهی، حقیقت‌جویی، زیباطلبی، احیای فطرت و وجدان و... بکوشد.

دعوت به سازندگی

وضع و شرایط دختر نوجوانمان به گونه‌ای است که می‌توان او را به وضع و موقعیت خود هوشیار کرد و از او برای رشد و سازندگی‌اش کمک خواست. او نوجوان است و در مرز سنی ۱۲ - ۱۸ سالگی.^{۱۸} هوش او در منتهای رشد و اوج‌گیری است.^{۱۹} قدرت بدن رو به رشد و کمال و در انتهای این سن تقریباً در مرز بالاترین وضع و موقعیت است. توان ذهنی او در حد بالایی است. عاطفه و احساس او بیدار است. احساس مذهبی در او بیدار است و...

او خواستار سعادت است، به ویژه که آینده‌نگری او نیز به این سعادت‌خواهی دامن می‌زند. اگر به او از سر مهر و اخلاص راه خیری را نشان دهند پذیرای آن است^{۲۰} و هم اگر از او در خط سعادت‌خواهی‌اش کمکی بطلبند پاسخ

در شیوه سازندگی دختران

اما در سازندگی دختران نوجوان و هدایت و ارشادشان راه‌ها و شیوه‌هایی وجود دارد که والدین باید بدان‌ها عنایت کنند. از مهم‌ترین آن‌ها موارد زیر را می‌توان برشمرد:

- بعد الگویی والدین و مربیان، به این معنی که والدین باید الگوی عملی آن چیزی باشند که فرزندان خود را به آن دعوت می‌کنند.

- تذکر و تعلیم که در واقع دارای بعد نظری و مورد عنایت قرآن است و اسلام آن را امری مفید و مؤثر ذکر کرده است.^{۲۱}

- ارائه آیات و نشانه‌ها، که آیات از عوامل درس‌آموز و جهت‌دهنده و مورد استفاده قرآن است.^{۲۲}

- جهت‌دهی دختر به عبرت‌ها که آن خود نتیجه عمل‌ها و درس‌آموز است.^{۲۳}

- ذکر داستان‌ها و قصه‌ها که آن نیز به توبه خود عبرت آموز است.^{۲۴}

- بیان جریانات و مسائلی که در دور و بر می‌گذرد و به آدمی بینش و هشیاری می‌دهد.

- واداشتن به تمرین و عمل که خود درسی بسیار سازنده و آموزنده است و به فرد یاد می‌دهد که برای دست‌یابی به مقصد، چه مراحل را باید طی کرد و چه رنج‌ها و زحماتی را باید متحمل شد. به گفته آن شاعر: تو در شیشه‌ها روغن صافی را می‌بینی، چه دانی که بر سر آن دانه (کنجد) چه آمده است.

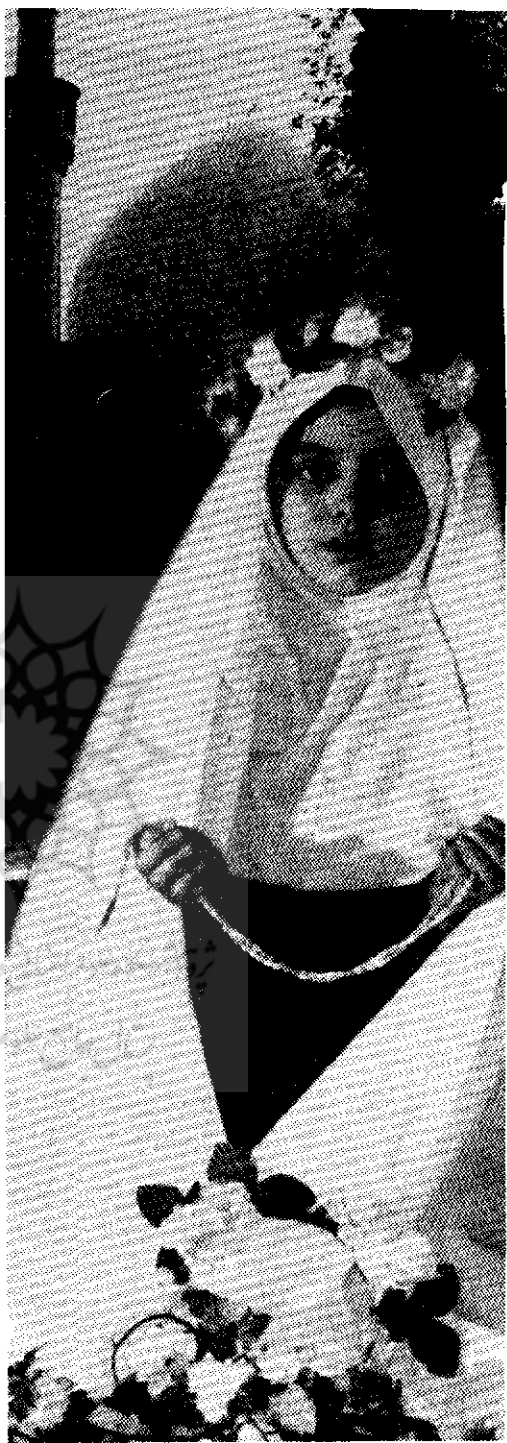
- نقش اعلام محبت ما در به راه انداختن فرد مؤثر است و در این راه باید از قرآن الگو گرفت که بارها از این امر استفاده کرده است: ان الله يحب المتقين (خداوند پرهیزکاران را دوست دارد) يحب التوابين (توبه کنندگان را دوست دارد) لا يحب المعتدين (تجاوزکاران را دوست ندارد)...^{۲۵}

در تربیت برای زندگی آینده

دختر امروز ما در آینده همسر و مادری خواهد شد و طبیعی است که باید برای ایفای وظیفه خود آمادگی لازم را پیدا کند. اطلاعات و آگاهی‌هایی که مورد نیاز اوست بدین قرارند:

۱- مباحث مربوط به جنسیت: و در آن بیان فلسفه جنسیت، مسئله عفاف و اهمیت آن، راضی بودن به جنسیت خود از نظر دوشیزه بودن به گونه‌ای که هوس پسر بودن نکند. هم چنین مسائل مربوط به دنیای بلوغ، قواعد بهداشتی آن، آگاهی از وجود فریب‌کاران و... باید مدنظر باشد.

۲- ارائه الگو برای زندگی همسری و مادری که این امر از نوع روابط زن با شوهر و تذکرات و

سه سالگی، مقدمات تمرینی حجاب یاستر در حدود ۶ سالگی، و پوشش موی سر و صیانت از بدن در بلوغ است.

۵- آموزش شئون: در این امر مسئله معاشرت و بازی، کار و فعالیت در زندگی، مرزهای اختلاط، تمرین مدیریت و کارگردانی‌ها، و همه آن‌چه به عنوان حیات زنانه مطرح است در طول مدت کودکی و مخصوصاً در نوجوانی از راه الگویی، تمرین و عمل و تذکر باید به دختران آموخته شود و مادران را در این امر مسئولیت خطیری است.^{۲۷}

۶- پاسخ به سؤالات متعدد آنان: چه بسیارند سؤالاتی که دختران ما در این سنین دارند و حیا مانع بیان آن‌هاست و در برخی موارد غرورشان سد راه آنان در طرح سؤال است. یک مادر زیرک و مجرب باید سعی کند سؤالات متعدد دختران این سنین را در ذهن زنده کرده، به صورتی اقدام به پاسخ‌گویی آن کند. از نظر ما زبان گفتن بیش‌تر از بی‌اعتنایی است که در آن صورت به سوی دوستان ناآگاه حرکت خواهند کرد.

القاءت مربوط میسر است. دیدگاه‌های والدین درباره زندگی در واقع درسی برای زندگی آینده دختران است.^{۲۶} و هم تذکر این نکته مهم است که وجود برادری در خانه برای آموزش نقش‌های متفاوت مردان و زنان به دختران، نعمتی است.

۳- اعلام خوش‌بینی به زندگی که خود در روحیه دادن به دختران برای زندگی آینده و نشاط‌داری‌شان نقش مؤثری دارد. در این زمینه ضروری است که مادران در جریان زندگی، در حضور دختر خود از بخت بدخویش ننالند و از این که زن و احیاناً تابع شوهرند گله نکنند و از لغاتی چون بدبخت، تو سری خور، بیچاره و... برای خود استفاده نکنند.

۴- در پوشش و عفاف: این نیز سخن مهمی است که متذکر شویم، مادران در تربیت نسل برای زن بودن لازم است به دو نکته عنایت کنند: نکته اول این که خود الگوی عملی شایسته‌ای برای دختران باشند و نکته دوم آن که در مواردی خط و راه عفاف و ستر را به آنان متذکر شوند. شک نیست که تمرین پوشش در

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- تعریفی از تربیت به وسیله نگارنده است. متذکر می‌شویم که بیش از یک صد و پنجاه تعریف در مورد تربیت وجود دارد.
- ۲- به کتاب در آزمایش تاریخ مراجعه شود.
- ۳- زمینه تربیت
- ۴- الجتة تحت اقدام الامتهات پیامبر (ص).
- ۵- امام حسین (ع) بالای سر او در حین شهادت فرمود: انت حرّ کما سمتک امّک.
- ۶- من لدن حکیم خبیر.
- ۷- و این در جنس ماده حیوانات به علت فرزندپروری مشهود است.
- ۸- لا اقل در دوران حمل یا دوران عادت ماهانه.
- ۹- روان‌شناسی اختلافی زن و مرد - مورس دبنس.
- ۱۰- هر دو انسان و آفریده خداوندند.
- ۱۱- روان‌شناسی ژنتیک .
- ۱۲- سرقت مسلحانه در مردان و اختفای ابزار سرقت در زنان.
- ۱۳- این امر در حدود و کیفر نیز صادق است.
- ۱۴- مثلاً در عرصه مسائل مربوط به بلوغ و عبادت.
- ۱۵- این صفت برای مردان دارای جنبه منفی است.
- ۱۶- مثل ترجیح دادن پسر بر دختر در برخی از خانواده‌ها.
- ۱۷- رهبران فکری جامعه مثل علما، روشنفکران، فلاسفه حاضر در صحنه و رهبران اجرایی مثل زمام‌داران، رؤسا و مأموران اعمال قدرت.
- ۱۸- در مورد مرحله نوجوانی اختلاف نظر وجود دارد. همان نظر عموم را پذیرفتیم که مرز سنی ۱۸-۱۲ سالگی را مطرح کرده‌اند.
- ۱۹- بالاترین سن برای اوج هوشمندی را ۱۴ سالگی و برخی از روان‌شناسان ۱۶ سالگی ذکر کرده‌اند.
- ۲۰- از علل عدم تبعیت از امر و نهی‌ها، عدم باور سخنان آمران و ناهیان است.
- ۲۱- فذکر ان الذکری تنفع المؤمنین .
- ۲۲- به لغت آیت و آیات در قرآن مراجعه کنید.
- ۲۳- آیات قرآن از جمله آیه: فاعتبروا یا اولی الالباب.
- ۲۴- ان فی قصصهم لعبره.
- ۲۵- آیات قرآن در این زمینه متعدد است.
- ۲۶- کتاب تربیت و سازندگی دختران، تألیف نگارنده.
- ۲۷- در نظام تربیتی اسلام مادران از حدود سنین ۶ و ۷ سالگی دختران باید به آن‌ها نزدیک و محرم راز شوند و در سایه این قرابت به آنان درس زندگی بیاموزند.